

TIEŠUMA JĒDZIENISKĀ IZPRATNE UN NOZĪME KRIMINĀLPROCESĀ

THE UNDERSTANDING OF THE CONCEPT OF IMMEDIACY AND ITS ROLE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Ērika Gribonika, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
doktora studiju programmas “Tiesību zinātne” studente

Summary

The principle of immediacy falls within the scope of the right to a fair trial. It is specific only to the trial stage of criminal proceedings and is considered as one of the guiding principles for ensuring respect for human rights during the trial stage of the criminal proceedings. Considering the importance of the principle of immediacy, the concept of “immediacy” is being analysed in the current article. It is designed as a doctrinal study and structured into two parts. The first part seeks to answer the descriptive question: what is the meaning and scope of the term “immediacy” in criminal proceedings? The second part outlines the limits of the principle of immediacy and the guiding motives used to determine them.

Atslēgvārdi: tiešums, krimināllietas iztiesāšana, tiesības uz taisnīgu tiesu, pamatprincipi, pierādījumi

Keywords: the principle of immediacy, trial of criminal case, right to a fair trial, basic principles, evidence

Ievads

Tiešuma princips ietilpst tiesību uz taisnīgu tiesu tvērumā, raksturo lietas iztiesāšanas stadiju¹ un tiek uzskatīts par vienu no galvenajiem principiem, raugoties no cilvēktiesību ievērošanas iztiesāšanā prizmas.² Tas ir būtisks kā civiltiesībās, tā krimināltiesībās, un principa saknes meklējamas senā pagātnē.³ Kriminālprocesa likumā⁴ (turpmāk arī – KPL) principa vadlīnijas ieskicētas KPL 449. pantā, atklājot nodāju, kurā ietverti krimināllietas iztiesāšanas vispārīgie noteikumi, tomēr jāņem

¹ Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1. grāmata. Rīga: RaKa, 2000, 172. lpp.

² Turanjanin V. The Principle of Immediacy Versus the Efficiency of Criminal Proceedings: Do Changes in the Composition of the Trial Panel Violate the Right to a Fair Trial? *Nordic Journal of Human Rights*, 2021, 39 (1), p. 75.

³ Ibid.

⁴ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.05.2005. [20.02.2022. red.].

vērā, ka principa nozīme atklājama tostarp judikatūras un doktrīnas izpētes rezultātā.⁵ Tas nosaka pētījuma robežas – jēdziena analīze veikta, pievēršoties galvenokārt tiesību aktos ietvertās pamatnozīmes saturisko vadlīniju iztulkošanai, saistot to ar tiesību doktrīnā un judikatūrā pausto.

Darbs veidots kā doktrināls pētījums, kas strukturēts divās daļās. Pirmajā daļā meklēta atbilde uz deskriptīvu jautājumu – kāda ir jēdziena “tiešums” nozīme un saturiskais tvērums kriminālprocesā? Otrajā daļā iezīmētas tiešuma principa robežas un to noteikšanai izmantotie vadmotīvi.

1. Tiešums kā krimināllietas iztiesāšanas pamatprincips

Kontinentālās Eiropas jeb romāņu–ģermāņu tiesību loka valstis tiešumu kā principu iepazīna 19. gadsimtā, kad vācu un franču juristi pamatoja nepieciešamību pierādījumus tiesā sniegt mutvārdos. Tas ietverts 1808. gada *Code d'instruction criminelle*⁶ un 1877. gada Vācijas federālajā Kriminālprocesa kodeksā.⁷ Anglosakšu tiesību sistēmā, ņemot vērā procesa īpatnības, tiešums kā atsevišķs princips izdalīts netiek,⁸ kriminālprocesam jau vēsturiski esot koncentrētam tiesā, tiešam, mutiskam un atklātam. Viens no tā iemesliem ir bijis nereti zemais zvērināto izglītības līmenis un ierobežotais laiks, ko zvērinātie varēja atvēlēt dalībai tiesas spriešanā. Tiesas procesam bija jābūt ātram, pilnībā mutiskam, tajā jāpārbauda visi pierādījumi un galīgais nolēmums jāpieņem pēc iespējas īsākā laikā, kas notika tiešā sabiedrības un preses uzraudzībā.⁹ Nepastāvot formalizētam, stingri regulētam pirmstiesas procesam¹⁰ un pierādīšanu tiesā veicot kā apsūdzībai, tā arī aizstāvībai, kriminālprocesu anglosakšu tiesību loka valstīs raksturo sacīkstes princips, kas nozīmē arī līdztiesības principa prevalēšanu.¹¹ Sarežģījumi ceļā uz kriminālprocesa mērķa sasniegšanu, kuru risināšana kontinentālajā Eiropā balstās tiešuma principā, anglosakšu tiesību loka valstīs nerodas, un tiesiskais regulējums ir vērsts uz esošās kriminālprocesa norises integritātes saglabāšanu.¹²

Atšķirībā no minētā kontinentālajā Eiropā pierādīšanas pienākums pamatā gulstas uz amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, un pierādīšanai piemīt kumulatīva daba, tai sākoties formalizētā pirmstiesas kriminālprocesā, tas ir, ar kriminālprocesa uzsākšanu, un noslēdzoties ar galējā nolēmuma pieņemšanu. Tādējādi kriminālprocesā jāpanāk, ka pierādīšanas “smaguma centrs” ir koncentrēts tieši lietas

⁵ Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga: Daigas Rezevska izdevums, 2015, 99.–100. lpp.

⁶ Liholaja V., Bērziņa B., Mekons K., Rupeiks J., Zalužinska L. Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālajās tiesībās, attiecības starp I un III pīlāru, ieviešanas metožu labākā prakse. Rīga, 2009, 21. lpp. Pieejams: <http://petijumi.mk.gov.lv/node/2042> [aplūkots 20.11.2020.].

⁷ Field S. Fair Trials and Procedural Tradition in Europe. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2009, 29 (2), p. 378.

⁸ Михайлов А. А. Биди непосредственности в уголовном процессе. *Уголовная юстиция*, 2017, № 10, с. 56–57.

⁹ Vogler R. The Principle of Immediacy in English Criminal Procedural Law. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 2014, 126 (1), p. 239.

¹⁰ Михайлов А. А. 2017, с. 56.

¹¹ Ibid.

¹² Vogler R. 2014, p. 240.

iztiesāšanas stadijā, nodrošinot iespēju pārbaudīt un izmantot pirmstiesas kriminālprocesā iegūtos pierādījumus. Tāpat jānodrošina, ka tiesa pilnīgi un vispusīgi izvērtē visus pierādījumus un noskaidro patiesību, ievērojot lietas dalībnieku tiesības.¹³ Šo problēmu risināšanas rīks ir tiešuma princips.

Līdz ar to tiešuma princips kalpo divējādam mērķim: pirmkārt, uzlabot faktu konstatēšanas procesu,¹⁴ otrkārt, nodrošināt, ka lietas dalībnieki, it īpaši apsūdzētais, var efektīvi izmantot savas tiesības tiesā. Iespēja izteikties par pierādījumiem, tos apstrīdēt ir viens no primārajiem līdzekļiem tiesību uz aizstāvību īstenošanā.¹⁵

Ietvars minēto mērķu sasniegšanai paredzēts likuma "Par tiesu varu"¹⁶ 27. pantā, kā arī speciālajā likumā, tas ir, KPL 449. pantā, kurā kopā saviti divi iztiesāšanas stadijas pamatprincipi – tiešums un mutiskums –, kas ir likumsakarīgi, mutiskumam nodrošinot tiešuma principa īstenošanu.¹⁷ Likuma "Par tiesu varu" 27. pantā noteikts 1) pirmās un apelācijas instances tiesas pienākums pašai pārbaudīt pierādījumus lietā, 2) pienākums tiesā liecināt mutvārdos, 3) tiesas pienākums veikt rakstveida pierādījumu nolasišanu un apspriešanu mutiski, no kā izriet aizliegums tiesas nolēmumu pamatot ar pierādījumiem, kas nav pārbaudīti likumā noteiktajā kārtībā.¹⁸ Lai arī pirmšķietami KPL 449. panta pirmā daļa sašaurina tiešuma principa tvērumu, attiecinot to tikai uz pirmās instances tiesu, skatot Kriminālprocesa likuma normas sistēmiski, secināms, ka tā nepavisam nav. KPL 561. panta pirmā daļa nosaka, ka apelācijas instancē lieta izskatāma tādā kārtībā, kāda noteikta krimināllietu iztiesāšanai pirmās instances tiesā, ja speciālā tiesību norma nenosaka citādi. Atteikšanās no tiešuma principa speciālajās tiesību normās netiek ietverta, uz ko norādījusi arī Augstākā tiesa.¹⁹

Likums "Par tiesu varu" un Kriminālprocesa likums aptver Vācijas tiesību doktrīnā atzītos kā materiālā tiešuma, tā formālā tiešuma aspektus. Materiālais tiešums nozīmē, ka pierādīšanā izmantojamas ziņas par faktiem no to sākotnējā avota, tas ir, pirmreizējās ziņas par faktiem²⁰ – pierādījumi to iespējami oriģinālākajā formā.²¹ Tiesai ir pienākums ierobežot atvasināto pierādīšanas avotu, īpaši ziņojumu par liecinieku un personas, kurai tiesības uz aizstāvību, nopratināšanu, rakstveida liecību, izmantošanu, pieļaujot to tikai gadījumos, kad tas atzīstams par nepieciešamu tiešā avota nesasniedzamības (piemēram, liecinieka nāve) vai ievērojamo grūtību (ierobežojumu) to sasniegt dēļ.²² Šis prasības pamatojums rodams apstākli, ka pierādījumu

¹³ Михайлов А. А. 2017, с. 56.

¹⁴ Meikališa Ā. 2000, 173. lpp.; Михайлов А. А. 2017, с. 56.

¹⁵ Gallavin C. Reliability, Hearsay and the Right to a Fair Trial in New Zealand. In: Criminal Evidence and Human Rights. Reimagining Common Law Procedural Traditions. P. Roberts, J. Hunter (eds.). Oxford and Portland: Hart Publishing, 2013, p. 331.

¹⁶ Likums "Par tiesu varu": LV likums. Pieņemts 15.12.1992. [20.02.2022. red.].

¹⁷ Meikališa Ā. 2000, 173. lpp.

¹⁸ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 31.07.2007. lēmums lietā Nr. SKK-395/2007.

¹⁹ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 16.06.2009. lēmums lietā Nr. SKK-330/2009.

²⁰ Yanyou Y. Witnesses' Appearance in Court and Guarantees for the Defendant's Right to Confrontation. Social Sciences in China, 2010, 31(4), p. 38.

²¹ Groenhuijsen M. S., Selçuk H. The principle of immediacy in Dutch criminal procedure in the perspective of European Human Rights Law. Zeitschrift für die Gesamte Strafrechtswissenschaft, 2014, 126(1), p. 248.

²² Turanjanin V. 2021, p. 75.

reproducēšana ir saistīta ar ziņu par faktiem izkropļošanas (sagrozīšanas) risku,²³ savukārt no tiešā avota iegūtās ziņas par faktiem nodrošina to pārbaudāmību.²⁴ Tomēr atšķirībā no anglosakšu tiesību lokam piederošajās valstīs pastāvošā aizlieguma izmantot pierādīšanā liecības no cita vārdiem (*hearsay evidence* – angļu val.) tiešuma princips šādu aizliegumu neparedz, tāpat kā noteiktos gadījumos neliedz nolasīt pirmstiesas kriminālprocesā sniegtās liecības, ievērojot gan, ka šādiem pierādījumiem piemīt mazāks “svars”, ņemot vērā iespējamo precizitātes trūkumu atspoguļotajās ziņās par faktiem.²⁵

Tādējādi kontinentālās Eiropas tiesību lokam raksturīgais tiešuma princips ir iekļaujošs, pieļaujot izmantot atvasinātus ziņu par faktiem avotus, ja vien sākotnējais nav pieejams vai pieeja tam ir apgrūtināta, savukārt anglosakšu tiesību loka valstīs atvasinātus pierādījumus izmantot ir liegts, ja vien to nepieļauj kāds no izņēmumiem.²⁶ Tas nozīmē, ka kļūdaina ir norāde, ka “[v]isos gadījumos, kad tiesa veic pierādījumu pārbaudi, tiesa nodrošina krimināllietas iztiesāšanas tiešumu, bet krimināllietas iztiesāšanas mutiskumu nodrošina tikai gadījumos, kad pierādījumu pārbaude tiek izdarīta tiesas sēdē”.²⁷ Tiešuma principa prasības aptver arī to, “ko” tiesa pārbauda.

Savukārt formālais tiešums pamatā veido tiesas izmeklēšanas formātu,²⁸ paredz, ka pieņemtajam nolēmumiem jābalstās tikai uz pierādījumiem, kas pārbaudīti, apspriesti (apstrīdēti) tiesā. Tas ir pierādīšanas princips, kas nosaka, ka starp tiesu un avotu, no kura tiesa konstatē kādu faktu, nav starpnieka. Tāpēc tiesai ir tieši jāuzklauša apsūdzētais, liecinieks vai eksperts, jāizlasa dokuments vai jānovēro kāds lietā būtisks fakts.²⁹ Formālo tiešumu raksturo divi elementi: 1) tūlītēja (tieša) ziņu par faktiem uztveršana, tas ir, tiesnesim ir jābūt tiešā saskarē ar lietas faktiem; 2) tūlītējs (tiešs) process, kuram jānotiek ar visu lietas dalībnieku klātbūtni, lai pierādījumu pārbaude varētu notikt pilnvērtīgi.³⁰

Apsūdzētā tiesības uztvert lietas materiālos apkopotās ziņas par viņa vainu atklātā tiesas sēdē ir akcentējusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT).³¹ Proti, aizstāvībai ir jādod iespēja noprotināt lieciniekus un oponent paustajam tiesas, kura pieņems galīgo nolēmumu, klātbūtnē.³² Ja notiesāšana balstīta tikai vai lielākoties uz liecībām, kuras aizstāvībai tiesā vai pirmstiesas kriminālprocesā nav bijis iespējams pārbaudīt, tiesības uz aizstāvību tiek ierobežotas apmērā, kas nav savienojams ar tiesībām uz taisnīgu tiesu.³³

²³ Gallavin C. 2013, p. 332.

²⁴ Groenhuijsen M. S., Selçuk H. 2014, p. 249.

²⁵ Krey V. F. Characteristic Features of German Criminal Proceedings An Alternative to the Criminal Procedure Law of the United States? *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal*, 1999, 21 (4), p. 604.

²⁶ Spencer J. R. The Concept of “European Evidence”. *ERA Forum*, 2003, 4 (2), p. 30.

²⁷ Stukāns J. Pierādījumu pārbaudes kārtība, iztiesājot krimināllietu. *Jurista Vārds*, 2021, Nr. 46.

²⁸ Groenhuijsen M. S., Selçuk H. 2014, p. 249.

²⁹ Turanjanin V. 2021, p. 75.

³⁰ Михайлов А. А. 2017, с. 57.–58.

³¹ ECT 14.06.2005. spriedums lietā *Mayali* pret Franciju (iesniegums Nr. 69116/01), 31. punkts.

³² ECT 09.01.2018. spriedums lietā *Ghincea* pret Rumāniju (iesniegums Nr. 36676/06), 40. punkts.

³³ ECT 27.02.2001. spriedums lietā *Lucà* pret Itāliju (iesniegums Nr. 33354/96), 40. punkts.

Tikpat svarīgi ir nodrošināt, ka tiesa, kuras sniegtais vērtējums, iespējams, būtiski ietekmēs personas turpmāko dzīvi,³⁴ pati uztver ziņas par faktiem un tādējādi pati veido iekšējo pārlicību par pierādījumu ticamību, un pieņem kvalitatīvu galīgo nolēmumu, kas var nebūt paveicams, vienkārši nolasot ziņas par faktiem saturošus protokolus vai ziņojumus.³⁵ Teiktais nozīmē, ka tiešums pieprasa tiesas nemainīguma principa ievērošanu,³⁶ prasībai sākt lietas izskatīšanu no sākuma, ja ir mainījies tiesas sastāvs, atspoguļojot subjektīvo tiešumu.³⁷

Tiesas nemainīguma princips ietverts KPL 452. pantā. Šā panta otrā daļa noteic, ka, gadījumā ja krimināllietas iztiesāšanas gaitā kādu no tiesnešiem aizstāj cits tiesnesis, krimināllietas iztiesāšanu sāk no jauna, nodrošinot, ka jaunā sastāva tiesneši paši pārbauda pierādījumus un iegūst pilnu informāciju par tiem.³⁸ Saskaņā ar Augstākās tiesas judikatūru tiesas nemainīguma princips netiks pārkāpts, ja citā tiesas sastāvā lemti tikai procesuāli jautājumi, neuzsākot tiesas izmeklēšanu, ievērojot, ka katrā tiesas sēdē lietas izskatīšana sāka no jauna.³⁹ KPL 452. panta pirmā daļa neparedz pienākumu, mainoties tiesas sastāvam, no jauna izlemt lūgumus, kuri pieteikti un izlemti iepriekšējās tiesas sēdēs.⁴⁰

Ņemot vērā tiešuma principa mērķi nodrošināt pareizu faktu konstatāciju, lietas iztiesāšana nedrīkst tikt pārtraukta pārāk ilgi, lai tiesa nezaudētu gūto iespaidu par tiesas sēdē pausto un atcerētos būtisko.⁴¹ Tas tiešumu sasaista ar iztiesāšanas nepārtrauktības principu. Šobrīd kriminālprocesā nepārtrauktība saglabāta tikai attiecībā uz tiesas apspriedes nepārtrauktību,⁴² taču līdz principa izslēgšanai tas noteica, ka tiesas sēde notiek nepārtraukti, izņemot laiku, kas paredzēts atpūtai, un ka tiem pašiem tiesnešiem nav atļauts izskatīt citas lietas, iekams sāktās lietas izskatīšana nav pabeigta.⁴³ Šāda kārtība nodrošina tiesas procesa kā vienotas norises uztveri, atvieglo pierādījumu analīzi un veicina to pareizu novērtēšanu, un klātesošajiem dod pilnīgu priekšstatu par iztiesāšanas gaitu un rezultātiem.⁴⁴

Savukārt iztiesāšanas nepārtrauktības principa pilnīga izslēgšana rada auglīgu augsni tiešuma principa pārkāpumiem, izskatot lietu tiesas sēdēs ar ievērojamu savstarpējo atrautību laikā. Šādā gadījumā zūd ne vien liecinošo personu atmiņas, arī pašai tiesai, izskatot vairākas krimināllietas, objektīvi var rasties grūtības atcerēties

³⁴ ECT 05.03.2013. spriedums lietā Manolachi pret Rumāniju (iesniegums Nr. 36605/04), 48.–49. punkts.

³⁵ ECT 29.06.2017. spriedums lietā Loreface pret Itāliju (iesniegums Nr. 63446/13), 36. punkts.

³⁶ Sk., piemēram: Turanjanin V. 2021, p. 73; Михайлов А. А. 2017, c. 58; Meikališa Ā. 2000, 173. lpp.

³⁷ Turanjanin V. 2021, p. 75.

³⁸ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 09.02.2018. lēmums lietā Nr. SKK-5/2018.

³⁹ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 31.05.2018. lēmums lietā Nr. SKK-121/2018, 7.1. punkts; sk. arī: Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 12.06.2020. lēmums lietā Nr. SKK-23/2020, 7.2. punkts.

⁴⁰ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 26.03.2021. lēmums lietā Nr. SKK-J-13/2021, 12. punkts.

⁴¹ Михайлов А. А. 2017, c. 59.

⁴² Strada-Rozenberga K. Iztiesāšanas nepārtrauktība kā krimināllietu iztiesāšanas vispārīgs noteikums – pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2010–2015. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 624. lpp.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid., 625. lpp. Citēts no: Liede A. Kriminālprocess. Tiesvedības norise krimināllietās. Rīga: Zvaigzne. 1973, 139. lpp.

katrā lietā būtisko.⁴⁵ Tādējādi, ja pēc noteikta laika neturpinās lietas izskatīšana, tā līdzīgi gadījumam, kad mainās tiesas sastāvs, būtu jāšāk no jauna.⁴⁶

Tiešuma principa saturs norāda, ka jēdziena "tiešums" izpratne kriminālprocesā nav atrauta no sarunvalodā lietotās vārda nozīmes, ar ko saprot ko tādu, kas izpaužas bez kā cita starpniecības vai kura saiknēs nepastāv kā cita starpniecība.⁴⁷ Pastarpinātības neesība raksturo kā formālos, tā materiālos tiešuma principa aspektus un tādējādi ir nepieciešamais priekšnoteikums, lai sasniegtu tiešuma principa mērķus.

2. Efektīva kriminālprocesa norise

Arvien pieaugošu nozīmi kriminālprocesā gūst efektivitātes princips, kas ir skaidrojams arī ar apstākli, ka mūsdienu ritmā, lai sasniegtu ģenerālās un speciālās prevencijas mērķus, atklātu jau paveiktu un novērstu jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, kā arī veicinātu pamattiesību aizsardzību, ir nepieciešams tiesisks, taču saprātīgu laika posmu ilgstošs kriminālprocess.⁴⁸ Tiešuma principa prioritizēšana nozīmē dārgu un garu kriminālprocesu, tādējādi arī Kriminālprocesa likumā, pakāpeniski sašaurinot tiešuma principa tvērumu, kā pamatojums procesuālās kārtības maiņai tiek minēts mērķis uzlabot iztiesāšanas efektivitāti un ievērot procesuālās ekonomijas principu.⁴⁹ Šāda tendence vērojama arī citviet. Viens no spilgtākajiem piemēriem ir Nīderlande, kuras izteikti inkvizitoriskais kriminālprocess ir efektīvs un pragmatisks, taču tiešums tiek nobīdīts kriminālprocesa skatuves tālākā plānā.⁵⁰

ECT praksē ir atzīti gan formālā, gan materiālā tiešuma ierobežojumi, tiesai vērtējot, vai taisnīgi līdzsvarotas konkurējošās lietas dalībnieku un sabiedrības intereses un vai tiešuma sašaurinājums neapdraud kriminālprocesa mērķa sasniegšanu. Attiecībā uz tiesas sastāva nemainīguma principa ierobežojumiem ECT norādījusi, ka iztiesāšanu var nesākt no jauna, ja 1) tiesnesim nodrošināta iespēja iepazīties ar pierādījumiem un lietas dalībnieku paustajiem apsvērumiem;⁵¹ vai 2) nolēmuma pieņemšanai būtisku liecinieku nopratināšana, pierādījumu pārbaude notiek atkārtoti.⁵² Taču, gadījumā ja mainīts tiek viss tiesas sastāvs un tiesneši nav uzklauzījuši liecības, kam ir būtiska nozīme notiesājoša nolēmuma pieņemšanā, iztiesāšana jāatsāk no sākuma.⁵³ Tādējādi tiesnešu maiņa nav liegta, taču jaunajam tiesas sastāvam vai tiesnesim ir jāapzinās šo izmaiņu ietekme uz procesa norisi un jāievēro procesa dalībnieku tiesības tostarp iztaujāt lieciniekus.⁵⁴

⁴⁵ Turanjanin V. 2021, p. 85.

⁴⁶ Ibid., p. 81.

⁴⁷ Tēzauris. Tiešs. Pieejams: <https://tezauris.lv/tie%C5%A1s:1> [aplūkots 21.02.2022.].

⁴⁸ Turanjanin V. 2021, pp. 77–78.

⁴⁹ Sk., piemēram: Tieslietu ministrija. Par priekšlikumu iesniegšanu likumprojektam "Grozījumi Kriminālprocesa likumā" (reģ. Nr. 660/Lp12), 27.02.2017, 2. lpp. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/74E170ECF6794F32C22580D50027E773?OpenDocument> [aplūkots 21.02.2022.].

⁵⁰ Sk., piemēram: Groenhuijsen M. S., Selçuk H. 2014.

⁵¹ ECT 02.12.2014. spriedums lietā Cutean pret Rumāniju (iesniegums Nr. 53150/12).

⁵² ECT 09.07.2002. lēmums lietā P. K. pret Somiju (iesniegums Nr. 37442/97).

⁵³ ECT 02.12.2014. spriedums lietā Cutean pret Rumāniju (iesniegums Nr. 53150/12), 60.–73. punkts.

⁵⁴ Popa E. A. Aspects regarding the application of the principle of continuity in the judging stage in the light of the European conventionality block. Challenges of the Knowledge Society, 2019, p. 187.

Savukārt izvērtējot atkāpes no pienākuma sniegt liecības tiesā, ECT analizē, pirmkārt, vai pastāv nopietns un pietiekams iemesls liecinieka nenopratināšanai, piemēram, nāve, veselības stāvoklis utt.; otrkārt, kāda ir attiecīgās liecības nozīme galīgā nolēmuma pieņemšanā; treškārt, vai aizstāvībai nodrošinātas pietiekamas garantijas, kas kompensē ierobežojumu. Būtiski, ka šie apsvērumi nav pilnībā patstāvīgi un ir vērtējami kopsakarā.⁵⁵

Šādu tiešuma principa ierobežojumu ieviešanas sekas ir pirmstiesas kriminālprocesa lomas palielināšanās, pirmstiesas kriminālprocesam kļūstot par noteicošo kriminālprocesa posmu.⁵⁶ Šī tendence raksturīga ne tikai pie kontinentālās Eiropas tiesību loka, bet arī pie anglosakšu tiesību loka piederīgajām valstīm⁵⁷ un nav saistāma tikai ar tiekšanos pēc arvien efektīvāka un procesuāli ekonomiskāka kriminālprocesa. Proti, tiešuma ierobežojumu pamatā ir arī tādi apstākļi kā nepieciešamība aizsargāt liecinieku tiesības, pasargāt viņus no pazemojošas vai retraumatizējošas nopratināšanas⁵⁸ vai pienākums novērst sensitīvas informācijas izpaušanu.⁵⁹

Tomēr, sašaurinot tiešuma principa tvērumu, pirmkārt, var tikt liegtas apsūdzētā tiesības iztaujāt liecinošās personas, kā dēļ tiek izjaukts relatīvais līdzsvars starp apsūdzības un aizstāvības tiesībām tiesā; otrkārt, vienpusēja nopratināšana pirmstiesas kriminālprocesā nevar nodrošināt, ka liecība ir sniegta pēc brīvas gribas. Turklāt procesa nepārredzamības dēļ nav mehānisma, kas nodrošinātu, ka viss liecinieka sākotnēji stāstītais liecībā tiek fiksēts pilnīgi. Savukārt tiesā, izmantojot šādas pirmstiesas kriminālprocesā gūtās liecības, tiesnešiem tiek liegta iespēja novērot personu liecināšanas laikā, kas līdz ar citiem tiešuma ierobežojumiem var kavēt patiesības noskaidrošanu lietas iztiesāšanā.⁶⁰

Tādējādi, ņemot vērā minēto, būtu vērtējamas iespējas paplašināt kriminālprocesa dalībnieku, it īpaši personas, kurai tiesības uz aizstāvību, tiesības pirmstiesas kriminālprocesā,⁶¹ mazinot izmeklēšanas noslēpuma lomu, respektējot personu tiesības uz taisnīgu tiesu un aizsargājot krimināltiesību sistēmas normatīvos pamatus.

Kopsavilkums

1. Jēdziens “tiešums” kriminālprocesā aptver atsevišķas stadijas, tas ir, krimināllietas iztiesāšanas principu, kas ir viens no tiesību uz taisnīgu tiesu elementiem un kura mērķis ir uzlabot faktu konstatēšanas procesu, kā arī nodrošināt lietas dalībnieku, it īpaši apsūdzētā, tiesības izteikties par pierādījumiem, tos apstrīdēt,

⁵⁵ EST Ģenerāladvokāta Ī. Bota 14.03.2019. secinājumi lietā Nr. C-38/18 Gambino and Hyka.

⁵⁶ Summers S. J. Fair Trials. The European Criminal Procedural tradition and the European Court of Human Rights. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2007, p. 132.

⁵⁷ Field S. 2009, p. 385.

⁵⁸ Henning T., Hunter J. Finessing the Fair Trial for Complainants and the Accused: Mansions of Justice or Castles in the Air? In: Criminal Evidence and Human Rights. Reimagining Common Law Procedural Traditions. P. Roberts, J. Hunter (eds.). Oxford and Portland: Hart Publishing, 2013, p. 351.

⁵⁹ Field S. 2009, p. 385.

⁶⁰ Zhuhao W., Yanni H. The Admissibility of Pre-Trial Testimonial Transcripts: A Discussion of Practice in China and in the International Criminal Tribunals, *Frontiers of Law in China*, 2018, 13, p. 71.

⁶¹ Groenhuijsen M. S., Selçuk H. 2014, p. 258.

tādējādi aizsargājot kriminālprocesa dalībnieku tiesības uz taisnīgu kriminālprocesa norisi un taisnīgu tiesvedības rezultātu.

2. Tiešuma izpratne kriminālprocesā nav atrauta no sarunvalodā lietotās vārda nozīmes, pastarpinātības neesībai raksturojot kā formālos, tā materiālos tiešuma principa aspektus. Proti, tiešuma princips ierobežo atvasinātu pierādīšanas avotu izmantošanu, tādējādi tieša iepazīšanās ar lietas materiāliem neizslēdz tiešuma principa pārkāpumus; nosaka tiesas pienākumu pašai uztvert ziņas par faktiem un nolēmuma pamatošanā izmantot tikai tiesā pārbaudītas ziņas par faktiem; nosaka tiesas nemainīguma principu; ierobežo laika posmu, kāds pieļaujams starp tiesas sēdēm; aptver tiesas pienākumu rūpēties par lietas dalībnieku tiesību būt klāt kriminālprocesā tiesā ievērošanu un dot iespēju aktīvi piedalīties procesā; nodrošināt liecinieku un ekspertu ierašanos uz pratināšanu utt.
3. Tiekšanās pēc arvien efektīvāka kriminālprocesa, nepieciešamība aizsargāt liecinieku tiesības vai noteiktu informāciju pamato tiešuma tvēruma sašaurināšanu lietas iztiesāšanas stadijā, pirmstiesas kriminālprocesam kļūstot par arvien noteicošāku kriminālprocesa posmu. Aizsargājot kriminālprocesa dalībnieku tiesības un krimināltiesību sistēmas normatīvos pamatus, vērtējama iespējamība paplašināt kriminālprocesa dalībnieku, it īpaši personas, kurai tiesības uz aizstāvību, procesuālās tiesības pirmstiesas kriminālprocesā.